

Απόστολος Λογγιανός Βοδενιώτης (β΄ μισό 18ου-αρχές 19ου αι.)
Συνόδευσε τον γάλλο διπλωμάτη Ε. Μ. Cousinégy σε περιήγησή του στη δυτική Μακεδονία. Στον ίδιο οφείλονται ενδεχομένως τα σκίτσα και η στάχωση της έκδοσης του περιηγητικού κειμένου του Cousinégy. Έργα του ζωγράφου έχουν εντοπιστεί στη Θεσσαλονίκη, την Κοζάνη και τη Γουμένισσα.

Κολακιώτες ζωγράφοι
Κατά το τέλος του 18ου και μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα δραστήριες στον ευρύ μακεδονικό χώρο είναι οι οικογένειες Λάμπου, Χατζησταμάτη και Παπακωνσταντίνου. Από την οικογένεια Λάμπου στην περιοχή του Κιλκίς εργάστηκαν ο Μαργαρίτης Λάμπου (1813-1854), οι γιοι του Σταυράκης (1853-1893) και Αθανάσιος Μαργαρίτης (1850-1863) και ο ανηψιός του Νικόλαος Κωνσταντίνου (1858-1887). Ο **Μαργαρίτης** ειδικότερα είναι γνωστός από έργα του στην περιοχή της Θεσσαλονίκης, της Πιερίας, της Χαλκιδικής, καθώς και τη Γρίβα, τους Μέσους Αποστόλους, τη Γερακώνα, το Κιλκίς (ναός Αγ. Γεωργίου στο λόφο) και τον Άγιο Πέτρο, ενώ ο **Σταυράκης** από το Βαλτοτόπι, το Βαφειοχώρι, τη Φύσκα, τον Ομαλό, τη Γουμένισσα και το Πολύπετρο, ο **Αθανάσιος** από τη Γρίβα, το Βαφειοχώρι, τον Ομαλό και το Βαλτοτόπι και ο **Νικόλαος Κωνσταντίνου** από την περιοχή της Θεσσαλονίκης, την Αξιούπολη, τη Γοργόπη, τη Γουμένισσα, το Καμποχώρι και την Πηγή. Η οικογένεια **Χατζησταμάτη** εκπροσωπείται στο Κιλκίς από τον **Δημήτριο** (1854-1906), που δραστηριοποιήθηκε στην περιοχή της Θεσσαλονίκης, της Πιερίας, της Χαλκιδικής και της Λάρισας, καθώς και στη Γερακώνα και τη Γουμένισσα, και από τον **Ντάκο** (1857-1863;) που είναι γνωστός από τον Ομαλό και το Βαλτοτόπι. Στην οικογένεια Παπακωνσταντίνου ανήκει ο **Ζήσης Παπακωνσταντίνου** (1867-1880), ο οποίος εργάστηκε στην περιοχή της Θεσσαλονίκης, το Βαφειοχώρι και τον Άσπρο. Από την Κολακιά κατάγεται επίσης ο ζωγράφος **Κωνσταντίνος Ζωσιμάς** ή «Γεροζοσιμάς» (1835, 1841), έργα του οποίου υπάρχουν στο Κιλκίς, το Μεταλλικό και το Χωρύγι.

Δήτζος (Δημήτριος - Dičo Krstev) από το Tresonče της π.Γ.Δ.Μ. (1819-1872/73)
Εργάστηκε στην περιοχή της σημερινής π.Γ.Δ.Μ., στα περίχωρα της Θεσσαλονίκης, στο Βαφειοχώρι και την Τούμπα Κιλκίς. Προς το τέλος της ζωής του εγκαταστάθηκε στην Επανομή.

Στέργιος Δημητρίου από Κοζάνη (1844-1867)
Εργάστηκε, μαζί με τους γιους του Γεώργιο και Ευθύμιο, στη Λαμία και στην περιοχή της Θεσσαλονίκης, της Ημαθίας, της Πιερίας και της Βουλγαρίας (Αγχιάλος, Βάρνα), καθώς και στη Γουμένισσα, τον Ομαλό

Εμμανουήλ Σταματιάδης Γεντισιώτης ή «Γενιτζιότης» (περ.1862-1881)
Εργάστηκε στα Κουφάλια, το Δροσερό, την Κρώμνη, το Άνω Θεοδωράκι Αλμωπίας και τη Γουμένισσα.

Παπά-Χρήστος Σακελλάριος από το Πέτροβο (Άγιος Πέτρος) (1909-1923)
Εργάστηκε στη Γοργόπη, τη Γουμένισσα, τη Γερακώνα, την Τούμπα, την Καστανερή και την Κούπα.

Δημήτριος Ευαγγέλου από το Πέτροβο (1863-1890)
Εργάστηκε στην περιοχή της Θεσσαλονίκης και στη Γουμένισσα, την Κάρπη, την Κούπα, το Βαφειοχώρι, την Αξιούπολη, το Πολύπετρο, τα Ρύζια, τον Στάθη, τον Άσπρο, την Κοτύλη (;) και τον Άγιο Πέτρο Κιλκίς.

Ζωγράφοι προσφυγικής προέλευσης
Οι μέχρι σήμερα γνωστοί ζωγράφοι στην περιοχή του Κιλκίς είναι οι Αβραάμ Παπανδρέου (1852) και Δαμιανός Γεωργίου Διακονάς (1869, 1871, 1873), εικόνες των οποίων έχουν εντοπιστεί στο ναό του Αγίου Δημητρίου Αξιούπολης. Έργα του τελευταίου υπάρχουν επίσης στην Κορυφή Κιλκίς.

Άλλοι ζωγράφοι που δραστηριοποιήθηκαν στην περιοχή του Κιλκίς, μεταξύ άλλων, είναι οι Παΐσιος μοναχός (β΄ μισό 18ου αι.), Γιακουμής Νικολάου από το Μελένικο (α΄ μισό 19ου αι.), Βολκάν Δημητρίου (1827), Βασίλειος ιερέυς (1831), Χατζηιωάννου Κων. Ιεροσολυμίτης (1844), Νικόλαος και Μιχαήλ από το Κρούσοβο (1851), πρωτ. Αθανάσιος Οικονόμου Σακελλάριος (1865-1868), Νικόλαος Αναστασίου (1863), Π. Μαυρόπουλος (1878), Μποζύνος (1893), Χρήστος (β΄ μισό 19ου αι.), Εμμανουήλ Δημ. Ευαγγέλου (1902-1922), Βαγγέλης Δημητρίου Πετροβίτης (Β.Δ.Π.) (1912). Σημειώνουμε επίσης ότι στην περιοχή του Κιλκίς εργάστηκε ως φωτογράφος ο Σιατιστινός Χριστόδουλος Ιωάννου (1836-1919).

- Στις περιοχές αυτές εργάστηκε ο
- Στις περιοχές αυτές εργάστηκε ο
- Στις περιοχές αυτές εργάστηκε ο
- Στις περιοχές αυτές εργάστηκε ο
- Στις περιοχές αυτές εργάστηκε ο

- Στις περιοχές αυτές εργάστηκε ο
- Στις περιοχές αυτές εργάστηκε ο
- Στις περιοχές αυτές εργάστηκε ο
- Στις περιοχές αυτές εργάστηκε ο
- Στις περιοχές αυτές εργάστηκε ο

Στα βυζαντινά χρόνια ο ζωγράφος θεωρείται χειρώνακτας τεχνίτης. Ανώνυμος για πολλούς αιώνες, μόλις από τα χρόνια των Μακεδόνων και κυρίως των Κομνηνών ανακτά σταδιακά την επωνυμία του.

Πρώτος ζωγράφος θεωρείται ο απόστολος Λουκάς, ο ζωγράφος της Παναγίας. Ο εικονολάτρης Λάζαρος (9ος αι.), στον οποίο οφείλεται παράσταση του Χριστού στη Χαλκή Πύλη του Μεγάλου Παλατίου στην Κωνσταντινούπολη, μαρτύρησε για την αγάπη των εικόνων. Ο Παντολέων (10ος - πρώιμος 11ος αι.), αυτοκρατορικός ζωγράφος, αποτύπωσε φωτογραφικά σχεδόν τη μορφή του οσίου Αθανασίου του Αθωνίτη, ενώ ο Ευάλιος (12ος αι.) είναι ο πρώτος που ζωγράφισε την προσωπογραφία του στις παραστάσεις του ναού των Αγίων Αποστόλων Κωνσταντινούπολης.

Οι φωτογραφικές αποτυπώσεις των αγίων, όπως της αγίας Μαρίας στη Βιζύη και του Οσίου Νίκωνος στη Σπάρτη, υποδεικνύουν ότι ο βυζαντινός εκτιμούσε τη ρεαλιστική απεικόνιση.

Η κοινωνική θέση του ζωγράφου

Η κοινωνική θέση του ζωγράφου συχνά συμβαδίζει με την επωνυμία του.

Κοσμικός ή κληρικός, όπως ο «πρεσβύτερος» Παύλος από την Τόπειρο (5ος-6ος αι.), δηλώνει ορισμένες φορές, ως στοιχείο απρόσκοπτης εύρεσής του από τον παραγγελιοδότη/χορηγό, τον τόπο καταγωγής του.

Πού εργαζόταν ο ζωγράφος

Ο ζωγράφος εργαζόταν στο σπίτι, όπου διατηρούσε μικρής ή μεγάλης έκτασης εργαστήριο, το «κατώγειον» των πηγών, ενώ υποθέτουμε την ύπαρξη και άλλων μεγαλύτερης έκτασης εργαστηρίων ώστε να μπορούν να συνεργάζονται περισσότερα άτομα.

Οι μετακινήσεις των ζωγράφων

Οι ζωγράφοι μετακινούνταν συχνά, χάριν εργασίας. Έτσι, γνωρίζουμε ότι ο Μανουήλ Ευγενικός ταξίδεψε από την Κωνσταντινούπολη στην Καλέντζιχα τους Γεωργίας, για να ζωγραφίσει τον εκεί ναό (1384-1396), ή ακόμη ότι οι θεσσαλονικείς Ευτύχιος και Μιχαήλ Αστραπάς εργάστηκαν στην πόλη καταγωγής τους και το Άγιον Όρος, και εξέτειναν τη δραστηριότητά τους μέχρι τη Σερβία, όπου και ζωγράφησαν σειρά ναών όπως η Παναγία Περίβλεπτος στην Αχρίδα (1294/95) και ο Άγιος Γεώργιος στο Στάρο Ναγκορίσινο (1317/18).

Οι μετακινήσεις των ζωγράφων πιστοποιούνται καλύτερα στα μεταβυζαντινά χρόνια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι Λινοτοπίτες, έργα των οποίων υπάρχουν στην Ήπειρο και την ευρύτερη Μακεδονία, καθώς και ο Κορίνθιος Ματθαίος Ιωάννου (1815-1880), ο οποίος εργάστηκε στις Σπέτσες, το Άγιον Όρος, τη Μολδαβία, τη Βέροια, τη Νάουσα, την ανατολική Μακεδονία, τη Γοργόπη και τη Γουμένισσα.

Τι περιλαμβάνει η εργασία του ζωγράφου;

Κατατοπιστικές οδηγίες δίνει το εγχειρίδιο για τη Ζωγραφική Τέχνη του Διονυσίου από τα Φουρνά (1670-περ. 1744) της Ευρυτανίας. Ο ζωγράφος παρουσιάζεται ως χειρώνακτας που μαζεύει από τη φύση πρώτες ύλες (φυτά, ορυκτά, οργανικά στοιχεία) για να παρασκευάσει τα χρώματα της ζωγραφικής του, αλλά και ως συστηματικός επαγγελματίας τεχνίτης που κατέχει τετράδιο με σχέδια ή ανθίβολα, διάτρητα δηλαδή σχέδια με τα σχετικά ζωγραφικά θέματα, και συνδιαλέγεται με τους θεολογικά κατηρισμένους τους εποχής του για τη σωστή εικονογραφική τους απόδοση.

Μαθητές - Βοηθοί - Συνεργάτες

Στην εργασία του ο ζωγράφος συχνά είχε βοηθούς, μαθητευόμενους, ή ακόμη συνεργάτες άλλων ειδικοτήτων, τους χρυσωτές, ή ξυλογλύπτες.

Οι μαθητές ήταν συνήθως νεαρής ηλικίας. Στο συμβόλαιο που υπέγραφαν με τον ζωγράφο όριζαν τον χρόνο και την αμοιβή μαθητείας τους, η οποία συχνά προσδιοριζόταν ως παραχώρηση προς τον μαθητευόμενο με τη λήξη της μαθητείας καινούριου ρουχισμού και εργαλείων. Συχνά οι μαθητές εκτελούσαν χρέη βοηθών.

Οι συνεργάτες των ζωγράφων μπορούσαν να είναι ομότεχνοι και να μοιράζονται μεταξύ τους την εργασία, για παράδειγμα άλλος θα ασχολιόταν με τους επιγραφές, άλλος με τα πρόσωπα, ή την ενδυμασία των μορφών, ή ακόμη με το πάνω ή το κάτω μέρος των τοιχογραφιών. Ορισμένες φορές οι ίδιοι μπορούσαν να είναι χρυσωτές και ξυλογλύπτες, ή ακόμη να ασχολιούνται γενικότερα με εικαστικά έργα, ως τοιχογράφοι, μικρογράφοι και ζωγράφοι φορητών εικόνων.

Ποια θέματα ζωγράφιζαν;

Δύο είναι οι βασικές θεματολογίες, η θρησκευτικής και η κοσμικής κατεύθυνσης. Τα θρησκευτικά θέματα περιλάμβαναν σκηνές από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη, ενώ τα κοσμικά σκηνές από την καθημερινή ζωή, κτίσματα, πόλεις, φυσικά τοπία με νερά και βλάστηση αλλά και μυθολογικές σκηνές και ηρωικά κατορθώματα. Οι καλλιτέχνες συνήθως ζωγράφιζαν τόσο θρησκευτικά όσο και κοσμικά θέματα.

Πότε εργάζονταν

Οι ζωγράφοι των ορεινών κοινοτήτων, λόγω καιρικών συνθηκών, εργάζονταν κατά τη μακρά καλοκαιρινή περίοδο. Ο ζωγράφος των φορητών εικόνων ή και ο μικρογράφος μπορούσε να εργάζεται όλο τον χρόνο στο εργαστήριο του σπιτιού του.

Αμοιβές

Πληροφορίες αντλούμε από τα νεότερα συμβόλαια που έχουν σωθεί, όπου καταγράφονται συγκεκριμένα ποσά, ενώ συχνά αναφέρεται ότι η κοινότητα ή συγκεκριμένοι χορηγοί αναλάμβαναν τα έξοδα στέγασης και διατροφής τους.

Ζωγράφοι στην περιοχή του Κιλκίς

Το παλαιότερο συγκροτημένο ζωγραφικό σύνολο της βυζαντινής εποχής βρίσκεται στους πρόποδες του λόφου της Ζωοδόχου Πηγής στην Κολχίδα. Στον σπηλαιώδη ναό σώζονται τοιχογραφίες των μεσοβυζαντινών και υστεροβυζαντινών χρόνων (μέσα-β΄ μισό 14ου αι.), η θεματολογία των οποίων συνηγορεί για την αφιέρωση του ναού είτε στον Χριστό είτε, το πιθανότερο, στον άγιο Δημήτριο.

Στα μεταβυζαντινά χρόνια οι ζωγράφοι του Κιλκίς είναι πολλοί. Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στον ανώνυμο του αποστολικού στον νότιο τοίχο του ναού του Αγίου Γεωργίου στο λόφο του Κιλκίς, το οποίο χρονολογείται στο 17ο αιώνα και αποκαλύπτει την παρουσία ενός ικανού καλλιτέχνη στην περιοχή. Οι επώνυμοι ζωγράφοι του Κιλκίς, όπως φαίνεται στον κατάλογο του εντύπου μας, κατάγονταν είτε από την περιοχή του, είτε από κοντινές ή πιο μακρινές, γειτονικές ή μη στο Κιλκίς περιοχές.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Μ. Βασιλάκη (επιμ.), *Το πορτραίτο του καλλιτέχνη στο Βυζάντιο*, Ηράκλειο 1997
- Κ. Βαφειάδης, Η Οργάνωση των Εργαστηρίων Ζωγραφικής και οι Όροι της Καλλιτεχνικής Δημιουργίας στο Βυζάντιο (10ος-15ος αι.), στο <http://3gym-kerats.att.sch.gr/library/spir.php?article3>
- Έλληνες ζωγράφοι μετά την άλωση, 1 (Μ. Χατζηδάκης), 2 (Μ. Χατζηδάκης - Ε. Δρακοπούλου), 3 (Ε. Δρακοπούλου), Αθήνα 1987, 1997, 2010
- Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης, *Δίκτυο Αρχαιολογικών Χώρων και Μνημείων Κεντρικής Μακεδονίας* (νομοί Θεσσαλονίκης, Κιλκίς, Πιερίας). *Πρόσωπο και Χαρακτήρας*, εισαγωγή Χ. Μπακιρτζής, κατάλογος Σ. Β. Σαμπανοπούλου, <Τετράδια Αρχαιολογίας 5>, Θεσσαλονίκη 2007
- Α. Ιωαννίδης, *Οι ναοί της Παιονίας και η ελληνορθόδοξη παράδοση*, Κιλκίς 1983
- Μ. Παϊσίδου, Συμπεράσματα από τις αυτοψίες και καταγραφές της 11ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων σε μεταβυζαντινά μνημεία του νομού Πέλλας, *Β΄ Πανελλήνιο Επιστημονικό Συμπόσιο 19-21 Σεπτεμβρίου 1997, «Η Έδεσσα και η περιοχή της Ιστορία και Πολιτισμός»*, Πρακτικά, Έδεσσα 2006, 91-102
- Μ. Paissidou, Warrior Saints as Protectors of the Byzantine Army in the Palaeologan Period: the case of the Rock-cut Hermitage in Kolchida (Kilkis Prefecture), στο I. Gergova - E. Moutafov (επιμ.), *Heroes-Cults-Saints*, Sofija 2015
- Α. Τοκμακίδου, Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή Αξιούπολη: πρώτες πληροφορίες, *ΑΕΜΘ* 20, 2006, Θεσσαλονίκη 2008, 551-566

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΙΛΚΙΣ

ΤΑΞΙΔΕΥΟΝΤΑΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΖΩΓΡΑΦΟΥΣ

Περιήγηση στη ζωγραφική
των βυζαντινών και μεταβυζαντινών χρόνων
Οι ζωγράφοι του Κιλκίς

Εκπαιδευτικό πρόγραμμα

